

TỔ CHỨC MÔI TRƯỜNG HOẠT ĐỘNG CHO TRẺ MẦM NON - THỰC TRẠNG VÀ GIẢI PHÁP

○ TS. HOÀNG THỊ PHƯƠNG*

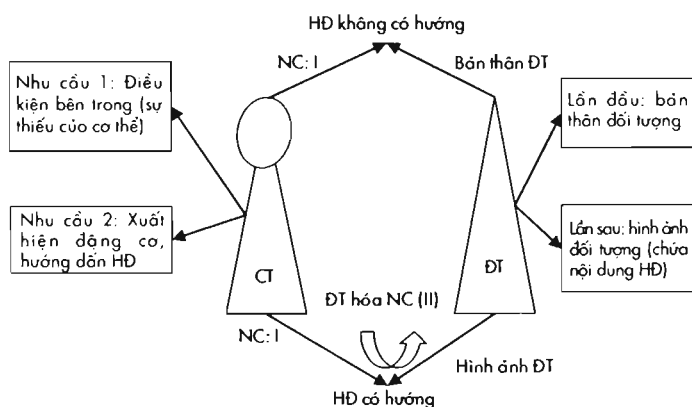
1. Môi trường HĐ (MTHĐ) của trẻ mầm non (MN) được hiểu là môi trường (MT) mà trong đó, đối tượng hoạt động (HĐ) phải chứa đựng tiềm năng sinh ra động cơ HĐ cho trẻ. Như vậy, để kích thích trẻ tích cực HĐ cần phải tạo ra MT phù hợp với trẻ. Cơ chế tâm lý của việc tổ chức MTHĐ cho trẻ đã được A.N.Leonchiev lí giải trong định nghĩa sau đây về HĐ: «HĐ là một đơn vị của đời sống mà khâu trung gian là phản ánh tâm lý có chức năng hướng dẫn chủ thể trong thế giới đối tượng»(1). Đặc trưng cơ bản của HĐ là tính đối tượng của nó. Tính đối tượng của HĐ thể hiện ở 2 khía cạnh:

- *Tính đối tượng của hình tượng*, thể hiện ở chỗ: lần đầu xuất hiện, nó tồn tại độc lập, bất HĐ của chủ thể phải phụ thuộc vào nó và cái tạo HĐ ấy; lần thứ hai, là hình ảnh của đối tượng - kết quả phản ánh tâm lý về thuộc tính đối tượng. Quá trình thực hiện sự tác động qua lại giữa MT và cơ thể được thể hiện ở chỗ phản ánh tâm lý về đối tượng không trực tiếp sinh ra từ tác động bên ngoài, mà từ những quá trình - và nhờ đó, chủ thể tiếp xúc với thế giới đối tượng. Do vậy, quá trình này tất yếu phải tuân theo những thuộc tính, liên hệ, quan hệ khách quan của thế giới đối tượng.

- *Tính đối tượng của nhu cầu* được thể hiện ở hai cấp độ: 1) Chủ thể cảm nhận nó như sự thiếu thốn của cơ thể và nó không thể dẫn đến hành động có hướng; 2) Xuất hiện động cơ, lúc này chủ thể biết rõ mình muốn gì và tại sao lại muốn như vậy.

Cơ chế tâm lý của HĐ trẻ trong MT được thể hiện qua sơ đồ sau (xem sơ đồ).

Sơ đồ cho thấy: trường hợp 1, trẻ có nhu cầu HĐ, nhưng gặp đối tượng mà trẻ chưa có hiểu biết, kinh nghiệm HĐ với nó (bản thân đối tượng) thì không thể dẫn đến HĐ có hướng; trường hợp

2, trẻ có nhu cầu HĐ và gặp được đối tượng đã biết (có hình ảnh về nó), hoặc dành thời gian cho trẻ tự khám phá đặc tính đối tượng thì trẻ sẽ biết rõ mình muốn gì, tại sao lại muốn như vậy (xuất hiện động cơ) HĐ của trẻ có định hướng rõ rệt.

Đối với trẻ MN, do những hạn chế của lứa tuổi nên trẻ thường không xác định rõ mục đích hoạt động trước khi bước vào MT. HĐ của trẻ thường xuất phát từ động cơ có nguồn gốc từ bên ngoài, do MT chi phối. MT với tư cách là «cái điều khiển», hướng dẫn trẻ HĐ sẽ «mách bảo» trẻ có thể làm gì, làm thế nào trong đó. Do vậy, điều kiện của MT và sự trợ giúp kịp thời của giáo viên (GV) sẽ kích thích trẻ HĐ tích cực trong MT phù hợp với chúng.

2. Thực tiễn đổi mới giáo dục trẻ ở trường MN hiện nay cho thấy việc tổ chức MTHĐ cho trẻ MN đã được quan tâm, thực hiện và bước đầu đã thu được các kết quả nhất định, tạo điều kiện để triển khai quan điểm giáo dục tích cực trong thực tiễn. Tuy nhiên, việc tổ chức MTHĐ chưa đi vào thực chất mà chỉ có chuyển biến về hình thức, nên hiệu quả chưa cao (điều này cũng được GVMN xác nhận).

Chúng tôi đã tiến hành điều tra thực trạng tổ chức MTHĐ cho trẻ bằng phiếu thăm dò ý kiến

* Trường Đại học sư phạm Hà Nội

GVMN với hệ thống các câu hỏi được trình bày dưới dạng «đóng» và «mở» giúp GV dễ trả lời và tạo cơ hội cho họ được chia sẻ kinh nghiệm, trình bày khó khăn. Ngoài ra, những thông tin có liên quan còn được thu thập qua quan sát HĐ của GV và trẻ kết hợp trao đổi trực tiếp với họ. Mẫu điều tra là 180 GVMN (ở Hà Nội, Hải Dương, Hải Phòng, Bắc Ninh, Hoà Bình...) có trình độ chuyên môn là trung cấp, cao đẳng, đại học và số năm công tác từ 2 năm đến 15 năm. Điều tra được tiến hành trong 2 tháng (1/8/2008 đến 1/9/2008). Kết quả thu được như sau:

1) Về nhận thức, đa số GV đều thấy được tầm quan trọng của việc tổ chức MTHĐ đối với sự phát triển của trẻ (93,33% cho là rất quan trọng, 6,67% cho là quan trọng) và MTHĐ là một trong các yếu tố ảnh hưởng trực tiếp đến sự phát triển trí tuệ của trẻ (95% số ý kiến). Tuy nhiên, quan niệm về MTHĐ của GV chưa hoàn toàn chính xác: chỉ có 15% hiểu đúng, 20% nhầm lẫn MTHĐ với MT giáo dục, 75% coi đó chỉ là MT vật chất. Điều này đã ảnh hưởng đến cách xây dựng MTHĐ và việc điều khiển HĐ của trẻ trong MT đó.

2) Về việc xây dựng MT vật chất: GV đã quan tâm và thực hiện các nguyên tắc an toàn (93%), phát triển toàn diện (83 %), hiệu quả sử dụng (45%), kết hợp MT lớn nhỏ (38%)... nhưng các nguyên tắc này chưa được sử dụng đồng bộ.

Việc bố trí, lựa chọn, sắp xếp, trang trí MTHĐ đã được GV quan tâm thực hiện theo nhiều cách khác nhau, nhằm đảm bảo các yêu cầu khác nhau. Phần lớn GV đã chú ý thực hiện các yêu cầu nhằm đáp ứng nhu cầu, khả năng, hứng thú của trẻ, quan tâm đến kinh phí, điều kiện của trường MN, đã chú ý đến hình thức... Tuy nhiên, kết quả cũng cho thấy, GV chưa coi trọng các yêu cầu nhằm đảm bảo điều kiện cho trẻ HĐ tích cực như: tạo mối liên hệ giữa các góc HĐ (33,33%), lựa chọn dụng cụ, vật liệu nhiều công dụng (11,67%), tạo MT mở (18,33%), sử dụng sơ đồ bố trí góc (8,33%)... Đây là các yếu tố quan trọng định hướng, điều khiển HĐ của trẻ trong MT, kích thích trẻ HĐ tích cực, làm giảm chỉ đạo trực tiếp của GV.

Trong quá trình điều khiển HĐ của trẻ, GV đã quan tâm đến việc hướng dẫn HĐ của trẻ trong MT, tạo các điều kiện cần thiết đảm bảo cho trẻ HĐ tích cực, đánh giá kết quả HĐ của trẻ. Tuy nhiên, ở giai đoạn I, GV chưa dành nhiều thời

gian cho trẻ tự khám phá đối tượng HĐ mà đã vội dạy trẻ cách tạo ra sản phẩm; ở giai đoạn 2, chưa quan tâm nhiều đến hình thành kỹ năng HĐ nhóm (26,67%), kích thích trẻ tương tác với bạn (18,33%), kích thích trẻ tìm tòi, sáng tạo (31,67%)... Việc đánh giá HĐ của trẻ chủ yếu được tiến hành ở giai đoạn 3, GV đã chú ý đánh giá các biểu hiện của trẻ như: hứng thú, tính chủ động, giao tiếp, việc tuân thủ các qui tắc, kết quả HĐ của trẻ.

Cách điều khiển HĐ của trẻ như vậy làm cho quá trình HĐ, cũng như sản phẩm HĐ của trẻ chịu ảnh hưởng rõ định hướng của giáo viên, sự trợ giúp của GV chưa kịp thời, ít có biểu hiện sáng tạo của trẻ trong quá trình HĐ.

Có nhiều nguyên nhân dẫn đến thực trạng trên: Nguyên nhân tích cực là GVMN đã thấy được tầm quan trọng của việc tổ chức MTHĐ cho trẻ; đã sử dụng nhiều biện pháp tích cực nhằm cải thiện điều kiện HĐ của trẻ, đã có một số kinh nghiệm và kỹ năng thực hiện và đặc biệt là bản thân GV rất tích cực, có mong muốn thay đổi cái cũ, có cố gắng, khắc phục khó khăn... Hạn chế là quan niệm về MTHĐ của GVMN chưa hoàn toàn đúng và đầy đủ; chưa hiểu rõ bản chất của việc tổ chức MTHĐ cho trẻ; kỹ năng tổ chức MTHĐ cho trẻ còn hạn chế, đặc biệt là việc điều khiển trẻ trong MT. Do vậy, cần có các giải pháp phù hợp nhằm khắc phục những hạn chế và phát huy những ưu điểm trên thực tế đảm bảo hiệu quả tổ chức MTHĐ cho trẻ ở trường MN.

3. Một số giải pháp nâng cao hiệu quả tổ chức MTHĐ cho trẻ MN

Trên cơ sở nghiên cứu lý luận và phân tích thực tiễn tổ chức MT HĐ cho trẻ MN, chúng tôi đề xuất một số giải pháp tổ chức MTHĐ cho trẻ ở trường MN sau đây:

1) *Bồi dưỡng kiến thức về việc tổ chức MTHĐ cho GVMN*: để tổ chức MTHĐ nhằm kích thích trẻ HĐ tích cực trong MT, bản thân GV cần có quan niệm đúng về MTHĐ, hiểu rõ cơ chế tâm lý của việc tổ chức MTHĐ cho trẻ, nắm được các quan điểm chỉ đạo việc tổ chức MTHĐ cho trẻ và hiểu rõ các nguyên tắc tổ chức MTHĐ cho trẻ.

2) *Hình thành kỹ năng tổ chức MTHĐ cho GVMN*: khi tổ chức MTHĐ cho trẻ cần xây dựng MT vật chất và MT tâm lý để tạo điều kiện thuận lợi cho trẻ HĐ và sử dụng nó với tư cách là yếu tố điều khiển, chỉ đạo HĐ của trẻ

3) *Xây dựng MT vật chất*, bao gồm:

- *Bố trí và tạo không gian cho các khu vực HĐ* phải đảm bảo các yêu cầu: tạo ra sự hài hoà, chú ý đến mối liên hệ của các khu vực HĐ, tách biệt khu vực động - tĩnh nhưng vẫn đảm bảo sự lưu thông và các khu vực được phân bố tương đối độc lập với nhau.

- *Lựa chọn dụng cụ, đồ chơi, tài liệu cần đáp ứng yêu cầu:* an toàn, đủ về số lượng, nhiều công dụng, mang tính phức hợp, ưu tiên các loại vật liệu ở dạng thô sơ, dễ giúp trẻ sáng tạo và phải thường xuyên thay đổi.

- *Sắp xếp các khu vực HĐ của trẻ cần dựa vào nội dung HĐ (theo chủ điểm), khả năng của lứa tuổi và không gian của lớp học:* khi sắp xếp các đồ dùng, đồ chơi, vật liệu phải làm rõ chủ điểm GD, tạo ấn tượng tốt đối với trẻ, giúp trẻ dễ sử dụng.

- *Trang trí các khu vực HĐ của trẻ:* cần phối hợp nhiều cách đảm bảo việc tạo ra các khu vực HĐ sự hài hoà, thuận tiện, tạo xúc cảm tốt cho trẻ đồng thời sử dụng nó để kích thích, chỉ đạo HĐ cho trẻ. Có thể sử dụng tranh ảnh, đồ dùng, đồ chơi, cây xanh, khoảng không gian trong lớp, nguồn sáng và đặc biệt sử dụng các hình thức trang trí có tác dụng chỉ đạo HĐ của trẻ như: làm biểu tượng, làm sơ đồ bố trí lớp học, làm thời gian biểu HĐ cho trẻ.

4) Xây dựng MT tâm lí. Trạng thái tâm lí trẻ trong quá trình HĐ sẽ quyết định hiệu quả HĐ của trẻ, nó giúp trẻ chủ động lựa chọn HĐ, duy trì hứng thú của chúng, kích thích trẻ tích cực, độc lập, sáng tạo và vượt qua khó khăn để đạt mục đích HĐ. Để tạo ra trạng thái tâm lí tốt cho trẻ trong quá trình HĐ cần phải:

- *Tạo niềm tin cho trẻ vào bản thân:* trước hết trẻ phải có niềm tin vào bản thân, tin rằng chúng được phép sử dụng đồ dùng, đồ chơi, vật liệu, tin rằng chúng có thể làm được, thành công trong HĐ... Để tạo niềm tin cho trẻ, cần giúp trẻ đạt kết quả trong quá trình HĐ dựa trên nhu cầu, hứng thú, khả năng của trẻ. Ngoài ra, cần sử dụng các yếu tố tự điều khiển như: vé, thẻ, phù hiệu, ảnh của trẻ... Đối với trẻ, các yếu tố này xuất hiện như muốn mách bảo trẻ rằng chúng có quyền tự do được HĐ trong MT mà chúng thích nên sẽ làm gia tăng sự tự tin cho trẻ.

- *Tạo niềm tin cho trẻ vào GV:* GV cần luôn ủng hộ ý tưởng và việc làm của trẻ, giúp trẻ tiến hành HĐ có hiệu quả; dành thời gian cho trẻ tự lựa chọn HĐ hay vật liệu tùy theo khả năng của trẻ; thể hiện rõ sự quan tâm đến trẻ và phụ huynh...

Khi trẻ có niềm tin vào GV, chúng sẽ cảm thấy tự do trong việc lựa chọn HĐ và dồn hết tâm trí vào quá trình HĐ.

- *Tạo niềm tin cho trẻ vào bạn.* Trẻ có ít kinh nghiệm trong quan hệ với bạn nên thường lo lắng khi chuẩn bị tiếp xúc với trẻ khác, hay khó chấp nhận việc cho phép bạn tham gia vào HĐ riêng của chúng. GV giúp trẻ có niềm tin vào bạn bằng cách làm trẻ quan tâm đến bạn ngay khi chọn HĐ, tạo cơ hội cho trẻ có được quyền tham gia vào các HĐ chung (với trẻ còn nhút nhát có thể giao nhiệm vụ chung, tìm một HĐ tương tự cho vài trẻ).

- *Tạo niềm tin cho trẻ vào MT:* điều này cần quan tâm khi xây dựng MT vật chất, kích thích hứng thú của trẻ với đối tượng HĐ như cung cấp một số đồ chơi quen thuộc, chú ý đến tính thẩm mĩ, sự tiện lợi của chúng... Ngoài ra GV cần luôn quan tâm chăm sóc MT, sắp xếp ngăn nắp, quét dọn sạch sẽ... và lôi cuốn trẻ tham gia công việc này.

- *Điều khiển HĐ của trẻ trong MT.* Sau khi đã xây dựng MTHĐ cho trẻ, nhiệm vụ của GV chưa kết thúc, mà cần tiếp tục trợ giúp trẻ kịp thời nhằm duy trì hứng thú, HĐ tích cực của trẻ, phát triển các ý tưởng mới ở trẻ. Việc điều khiển HĐ của trẻ trong MT bao gồm các nội dung sau:

+ *Xác định mức độ phát triển của trẻ.* GV cần biết rõ mức độ phát triển của trẻ qua việc quan sát sự tương tác của trẻ với đối tượng HĐ và với bạn. Cần làm rõ sự tương tác của trẻ với đồ dùng, đồ chơi, vật liệu thể hiện ở 3 mức độ từ thấp đến cao: thao tác chưa định hướng, thao tác có định hướng và thao tác có ý nghĩa; sự tương tác với bạn được thể hiện ở 5 mức độ từ thấp đến cao: trẻ không chú ý đến bạn và không tham gia HĐ, chú ý đến bạn, trẻ chơi một mình, chơi cạnh nhau và chơi hợp tác.

+ *Đáp ứng nhu cầu HĐ của trẻ.* Trên cơ sở làm rõ mức độ phát triển của trẻ, GV cần trợ giúp trẻ kịp thời để duy trì hứng thú HĐ và phát triển các ý tưởng mới của chúng. Có thể sử dụng các biện pháp khác nhau: khuyến khích động viên trẻ HĐ (khuyến khích trẻ thử sai, lặp lại hành động nhiều lần cho đến khi tự tìm ra biện pháp hành động mới, khen ngợi, động viên kết quả HĐ của trẻ...); đưa ra lời đề nghị với trẻ (lời đề nghị của GV nhằm là rõ kinh nghiệm HĐ của trẻ, nhằm mở rộng HĐ của trẻ hay để so sánh sự tiến bộ của trẻ); tạo không gian yên tĩnh, không can thiệp quá nhiều vào HĐ của trẻ cũng là cách trợ giúp

trẻ (GV cần biết kiểm chế, không nên vội vào giúp trẻ, cần quan sát trẻ HĐ và dành nhiều thời gian cho trẻ thể hiện ý tưởng).

+ **Cung cấp mẫu hành vi cho trẻ.** Việc GV thể hiện mẫu hành vi tích cực của mình trong MTHĐ của trẻ có giá trị rất lớn. Do đặc điểm lứa tuổi, trẻ nhỏ rất thích bắt chước hành vi người lớn nhất là những người có ảnh hưởng lớn đến trẻ như GV, nhiều trẻ chưa phân biệt được hành vi đúng sai. Trong MTHĐ của trẻ GV thể hiện mẫu hành vi cho trẻ với tư cách là người bạn cùng chơi nên phải chơi tích cực như trẻ, ở vị trí của trẻ GV cần phân tích trạng thái tâm lí của trẻ để có định hướng tác động đúng đến trẻ; GV cần thể hiện mẫu hành vi là cô giáo trước trẻ là người luôn quan tâm đến mọi trẻ, công bằng với trẻ, quan tâm đến MT và quan tâm đến bản thân, chú ý đến sức khỏe, cách ăn mặc, đi đứng, nói năng để làm gương cho trẻ.

5) **Hình thành kĩ năng lập kế hoạch và đánh giá MTHĐ của trẻ.** GV có thể cùng trẻ lập kế hoạch cụ thể dựa trên nhu cầu và hứng thú của trẻ để có thể thúc đẩy sự phát triển các ý tưởng của trẻ. Các kế hoạch này không cố định mà phải linh hoạt và khi cần có thể thay đổi. Nó là sự định hướng cho việc học của trẻ trong MT mà cả GV và trẻ đều mong đợi. Có thể lập các kế hoạch sau:

- **Lập kế hoạch cá nhân cho trẻ.** Có thể bắt đầu bằng điểm xuất phát là TRẺ ở giữa trang giấy và mở rộng dần ra xung quanh theo mọi hướng tương ứng với các đối tượng có liên quan đến trẻ như gia đình, bạn, đồ vật, đồ chơi, động, thực vật trẻ thích, hàng xóm, cộng đồng, MT tự nhiên... Kế hoạch phải được trình bày rõ ràng, dễ đọc và GV dễ trao đổi với nhau.

- **Lập kế hoạch phối hợp các khu vực HĐ.** Việc phối hợp các khu vực HĐ được tiến hành bằng cách tạo ra mạng nội dung với chủ đề cụ thể ở trung tâm. Có thể bắt đầu bằng «Tên chủ đề» viết ở giữa trang giấy, mở rộng dần ra xung quanh là các khu vực HĐ, dưới mỗi khu vực HĐ ghi các ý tưởng mà GV có thể nêu ra phù hợp với chủ đề. Sau đó, GV có thể cùng trao đổi về các ý tưởng đã nêu và đưa nó vào HĐ.

- **Lập kế hoạch tháng, tuần, ngày.** GV cần dành nhiều thời gian để lập kế hoạch HĐ của trẻ. Kế hoạch này dựa trên kế hoạch cá nhân, kế hoạch phối hợp các khu vực HĐ. Vào ngày thứ sáu, tuần cuối cùng của tháng, GV cần trao đổi, rà

soát lại tất cả các sự việc đã xảy ra với trẻ, các HĐ đã được trẻ thực hiện và lập kế hoạch cho tháng sau. Kế hoạch tháng được phân bổ theo tuần và được triển khai hàng ngày.

- **Việc đánh giá kết quả tổ chức MTHĐ cho trẻ được tiến hành theo hai khía cạnh:** đánh giá hiệu quả HĐ của trẻ trong MT dựa vào các tiêu chí như tính chủ động của trẻ, sự hứng thú HĐ, kĩ năng HĐ và kết quả HĐ; đánh giá hiệu quả tổ chức MTHĐ cho trẻ nói chung cần chú ý thêm các yếu tố kinh tế, an toàn, khả năng thực thi trên thực tiễn.

Như vậy, MT là một trong ba yếu tố có ảnh hưởng lớn đến hiệu quả HĐ của trẻ. MT không chỉ là điều kiện cho trẻ HĐ, mà còn thúc đẩy tính tích cực của trẻ trong MT và giúp cho GV điều khiển hành vi của trẻ gián tiếp thông qua MT. □

(1) A.N.Leonchiev. **Hoạt động, ý thức, nhân cách.** NXB Giáo dục, H.1998

(2) Janice J.Beatty. **Preschool Appropriate Practices.** Harcourt Brace College Publishers, USA, 1996.

Dạy học tích hợp...

(Tiếp theo trang 26)

nhận thức của trẻ (giúp trẻ biết suy nghĩ, biết chia sẻ ý tưởng, tăng cường sự hợp tác giữa GV và trẻ...) nhưng không nên tuyệt đối hoá việc dạy kiến thức, kĩ năng; - Đa dạng hoá các hoạt động, khai thác các tình huống thực tiễn, tận dụng các phương tiện, nguyên liệu sẵn có trong thiên nhiên nhằm kích thích óc sáng tạo, tính tự lập, tính tích cực nhận thức của TMG.

...

Việc tổ chức cho trẻ học tập xoay quanh CD, kết hợp đan cài, tích hợp các nội dung học cũng như các hoạt động khác nhau theo CD giúp GV linh hoạt xác định mục tiêu, nội dung học tập phù hợp với năng lực vốn có của trẻ. Mục tiêu dạy học phải hướng tới việc hình thành các chức năng tâm lí chung, các năng lực chung, giúp trẻ phát triển nhân cách hài hoà, hoà nhập và thích nghi với việc học tập ở bậc Tiểu học sau này. □

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Thị Hoà. **Giáo dục học mầm non.** NXB Đại học sư phạm, H.2009.
2. Đào Như Trang. **Đổi mới nội dung và phương pháp giáo dục mầm non.** NXB Giáo dục, H.1998.